

Henüz tamamı basılmamış ve tahkik edilmemiş olan *Haḳā'ıku't-tefsîr*'in (bazı bölümlerinin yayımı için bk. Sülemî, *Ziyâdâtü Haḳā'ıki't-tefsîr*, nâşirin mukaddimesi, s. 17) Türkiye'de ve Türkiye dışındaki kütüphanelerde birçok nüshası vardır (Böwering, s. 46-48). En değerli yazmaları Süleymaniye (Fâtih, nr. 260, 261, 262) ve Hacı Selim Ağa (nr. 77) kütüphanelerinde bulunmaktadır.

Sülemî *Haḳā'ıku't-tefsîr*'i tamamladıktan sonra bazı âyetlerle ilgili başka yorumlara rastlamış ve bunları kitabına ilâve etmek istemişse de sonradan bu bilgileri *Ziyâdâtü Haḳā'ıki't-tefsîr* adıyla ayrı bir kitap haline getirmiştir. Bu eser Gerhard Böwering tarafından neşredilmiştir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Sülemî, *Haḳā'ıku't-tefsîr*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 260; a.mlf., *Ziyâdâtü Haḳā'ıki't-tefsîr* (nrş. G. Böwering), Beyrut 1995, nâşirin mukaddimesi, s. 15-23; İbn Mâce, "Şiyâm", 21; Gazzâfî, *er-Risâletü'l-ledünniyye*, Kahire 1328, s. 3; İbnü'l-Cevzî, *Telbisü İblîs*, s. 174-175; İbn Teymiyye, *Risâle fi'ilmî'l-bâtin ve'z-zâhir* (*Mecmû'atü'r-resâ'ili'l-müniriyye* içinde), Kahire 1349, I, 235; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 248; Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifîn*, II, 603-604; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 170; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, Kahire 1360-61, I, 546; R. A. Nicholson, *The Idea of Personality in Sufism*, Cambridge 1923, s. 27; a.mlf., "A Historical Enquiry Concerning the Origin and Development of Sufism", *JRAS*, I (1906), s. 303-348; L. Massignon, *Essai sur les origines du lexique technique de la mystique musulmane*, Paris 1929, s. 85; a.mlf., *Akhbar al-Hallaj*, Paris 1957, bk. İndeks; Süleyman Ateş, *Sülemî ve Tasavvufî Tefsîri*, İstanbul 1969; a.mlf., *Cüneyd-i Bağdâdi: Hayatı, Eserleri ve Mektupları*, İstanbul 1970, tür.yer.; G. Böwering, "The Qur'an Commentary of al-Sulamî", *Islamic Studies Presented to Charles J. Adams* (ed. W. B. Hallaq - D. P. Little), Leiden 1991, s. 41-56.

SÜLEYMAN ATEŞ

HÂKAN

(bk. HAN).

HÂKÂNÎ,

Muhammed b. Ubeydullah

(محمد بن عبیدالله الخاقانی)

Ebû Ali Muhammed b. Ubeydillâh

b. Yahyâ b. Hâkân

(ö. 312/924)

Abbâsî veziri.

Babası Ubeydullah'ın vezirliği sırasında ve onun ölümünden sonra (263/876) çeşitli görevlerde bulunan Hâkânî, Halife Muktedir-Billâh'ın annesine, vezir İbnü'l-

Furât'ın azledilmesini sağladığı takdirde büyük miktarda mal vermeyi vaad etti. İbnü'l-Furât azledilince onun yerine vezir oldu (Zilhicce 299/Ağustos 912). Halife, İbnü'l-Furât'ın üzerindeki iktâları ve Saîd b. Mahled'in Dicle nehri kenarındaki evini ona verdi; ayrıca 5000 dinar da maaş bağladı. Hâkânî vezir olunca ilk iş olarak malî sıkıntı içinde bulunan Abbâsî Devleti'nin gelirini arttırmak amacıyla İbnü'l-Furât'ın görevlendirdiği kişileri azledip mallarını müsâdere etti. Bağdat Şiîleri'ne karşı politikalar geliştirmesi ve Hanbelî mezhebinin görüşlerini uygulamaya çalışması halifenin çevresinde bulunanlar tarafından olumlu karşılanmadı.

İdarî işlerden pek anlamayan, sadece halifenin şahsî isteklerini yerine getirmeye ve askerî yetkililerle iyi geçinmeye çalışan Hâkânî'nin yetersizliğini gören Halife Muktedir, ertesi yıl onun yerine Fars Valisi İbn Ebü'l-Bağlî'yi getirmek istedi. Ancak durumdan haberdar olan Hâkânî, taraftarlarının gayretiyle kısa bir süre daha görevinde kalmayı başardı. Onun en çok tenkit edilen yönü, devlet işlerine oğulları Abdullah ve Abdülvâhid'i karıştırması ve onların etkisinde kalarak önemli görevlere getirdiği kimselerden açıkça rüşvet almasıdır. Kûfe'nin haraç divanına yirmi günde yedi kişi tayin ettiği ve hepsinden de rüşvet aldığı bildirilen Hâkânî'yi şairler, sık sık görevli tayin edip ardından azleden ve bu işi rüşvet almak için yapan bir vezir olarak hicvetmişlerdir. Hâkânî, herkesle münasebetlerini sürdürmeye gayret eder ve kendisini salih bir kişi olarak tanıtmaya çalışırdı. Zamanının büyük âlimi Muhammed b. Cerîr et-Taberî'ye bol miktarda para göndermiş, fakat Taberî bunu kabul etmediği gibi kendisine teklif edilen kadılık görevini de reddetmiştir (Sübkî, III, 125). Bir kimse kendisinden bir istekte bulununca elini göğsüne vurup o isteği yerine getireceğine dair söz verdiğinden "dakka sadrahû" lakabıyla da tanınmıştır.

Hâkânî döneminde vezirlik makamının itibarı zedelendi; sosyal dengeler bozuldu, maaşlar yetersiz kaldı ve askerler arasında sıkıntı baş gösterdi. Bunun üzerine halife, Hâkânî'nin azledilip yerine Ali b. İsâ'nın getirilmesine karar verdi. Bu kararın uygulanmaması için direnen Hâkânî ve taraftarları Ali b. İsâ'nın Bağdat'a girmesini engellemek istedilerse de başarılı olamadılar. Ali b. İsâ 301

yılıın Muharrem ayında (Ağustos 913) vezir olunca Hâkânî oğulları ile birlikte hapsedilip malları müsâdere edildi. Aynı yılın Cemâziyelâhinde (Ocak 914) serbest bırakıldıysa da 304'te (917) vezirlik görevine tekrar dönen İbnü'l-Furât tarafından yeniden hapsedildi. Hâkânî 10 Muharrem 312'de (18 Nisan 924) öldü. Vefatından kısa bir müddet önce akif dengesini kaybettiği söylenir (İbnü'l-Esîr, VIII, 151; Safedî, IV, 5). Onun vezirliği Abbâsî vezirliğinin çöküşünün başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), X, 145, 147; XI, 39, 41-43; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Meynard), VIII, 272; a.mlf., *et-Tenbîh*, s. 379; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 20-26, 127; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 109, 121; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 63-65, 68-69, 150-151; İbnü't-Tıktakâ, *el-Fahri*, s. 266-267, 269; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, XI, 87-88; Safedî, *el-Vâfi*, IV, 5; Sübkî, *Ṭabakât* (Tanâhî), III, 125; D. Sourdel, *Le vizirat 'abbâsîde de 749 à 936*, Damas 1959-60, II, 395-399; a.mlf., "İbn Khâkân", *EP* (İng.), III, 824; Tevfik Sultan Yozbekî, *el-Vezâre: neş'e-tühâ ve tetavvuruhâ fi'd-devleti'l-Abbâsiyye* (132-447 h.), Bağdat 1390/1970, s. 170-172, 300; Hüsameddin es-Sâmerrâi, *el-Mü'essesâtü'l-idâriyye fi'd-devleti'l-Abbâsiyye*, Kahire 1403, s. 92, 187; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VII, 135-136; K. V. Zetterstéen, "İbn Hâkân", *IA*, V/2, s. 738; Sâdik Seccâdi, "İbn Hâkân", *DMBİ*, III, 400-401.

MEHMET AYKAÇ

HÂKÂNÎ, Mûsâ b. Ubeydullah

(موسى بن عبیدالله الخاقانی)

Ebû Müzâhim Mûsâ

b. Ubeydillâh (Abdillâh)

b. Yahyâ el-Hâkânî

(ö. 325/937)

Tecvide dair

ilk defa eser yazan âlim,
edip ve şair.

248'de (862) Bağdat'ta doğdu. Babası Ubeydullah, Abbâsî halifelerinden Mutevekkil ile Mu'temid-Alellah'a vezirlik yapmış, dedesi Yahyâ b. Hâkân ile kardeşi Ebû Ali Muhammed b. Ubeydullah da vezirlik görevinde bulunmuşlardır.

Hâkânî, nüfuzlu bir ailenin imkânlarına sahip olarak Bağdat'ın elverişli ilim ortamında yetişti. Kur'an'ı Kisâî kıraatıyla Hasan b. Abdülvehhâb el-Verrâk ile Muhammed b. Ferec el-Gassânî'den okudu. Her iki kıraat âlimi de Kisâî ve Ebû Amr b. Alâ kıraatlerinin râvisi Ebû Ömer ed-Dürî'nin kıraat halkasına mensuptur. Ayrıca kıraat ilmini İbn Âmir'in kıraatinin